

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра
з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ ПРИ РОЗЛАДАХ СПЕКТРУ
АУТИЗМУ У ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи
KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка
Кушнірик Наталія Василівна

Науковий керівник:
Матвєєва М.П.,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти

Рецензент:
Гаврилов О.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Кам'янець-Подільський – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	6
1.1. Характеристика мислення як психічного процесу.....	6
1.2. Особливості мисленнєвої діяльності дітей шкільного віку.....	14
1.3. Розвиток мислення школярів з розладами спектру аутизму.....	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	32
2.1. Методика дослідження мислення.....	32
2.2. Результати дослідження розвитку мислення школярів з розладами спектру аутизму.....	40
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	53
3.1. Програма розвитку мислення молодших школярів з розладами спектру аутизму.....	53
3.2. Апробація програми розвитку мислення школярів з розладами спектру аутизму.....	62
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Проблема навчання та розвитку дітей з розладами спектру аутизму звучить надзвичайно гостро і обумовлено це низкою причин, а саме: недосконалістю системи ранньої корекційної допомоги як першої ланки освітнього процесу; часта неузгодженість і хаотичність корекційно-розвивальних заходів, які застосовують до дитини з розладом аутичного спектру; брак централізованої і відповідної підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю, здатних усвідомлено й ефективно здійснювати освітню діяльність тощо.

Важливе значення для розуміння проблеми аутизму мають положення, розроблені Е.Блейлером, Л.Каннером, Г.Аспергером, Т.Пітерсом, К.С.Лебединською, О.Н.Нікольською, Д.І.Шульженко, Н.В.Базимою, Т.В.Скрипник та ін. Робота з аутичною дитиною передбачає подолання негативізму, сенсорного та емоційного дискомфорту, тривоги, занепокоєння, страхів, а також негативних афективних форм поведінки (потягів, агресії). Проте значну увагу приділяють розвитку когнітивної сфери, що допоможе дитині в майбутньому адаптуватися до життя в суспільстві та більш повноцінно функціонувати. Л.С.Виготським, В.В.Давидовим, Д.Б.Ельконінм, Г.С.Костюк, С.Л. Рубінштейн та іншими доведено, що розвиток мислення є одним із основних завдань навчальної діяльності. Досліджуючи пізнавальну діяльність школярів з розладами спектру аутизму О.Н.Нікольська, Е.Р.Баєнська, М.М.Ліблінг визначили, що розвиток мислення у цих дітей пов'язаний з подоланням величезних труднощів довільного навчання. Фахівці вказують на складнощі в розумінні символічного значення висловлювань, перенесенні навичок з однієї ситуації в іншу, встановленні причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Дослідження особливостей мислення школярів з розладами спектру аутизму допомагає в подальшому вибудувати ефективну систему розвитку та корекції, що і обумовило вибір теми дипломної роботи магістра.

Мета роботи – дослідити особливості розвитку мислення школярів з розладами спектру аутизму.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми мислення як психічного процесу.
2. Охарактеризувати особливості мислення школярів з розладами спектру аутизму .
3. Підібрати методи дослідження мислення учнів молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму.
4. Здійснити порівняння особливостей мислення молодших школярів з розладами спектру аутизму та з типовим розвитком.
5. Розробити методику корекції мислення учнів з розладами спектру аутизму, здійснити її апробацію.

Об’єкт дослідження – вплив розладу спектру аутизму на розвиток мислення у молодшому шкільному віці.

Предмет дослідження – шляхи психологічної корекції та методики мислення.

Методи дослідження:

✚ теоретичні: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з’ясування стану її вивчення, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

✚ емпіричні: констатувальний експеримент, що містить різні методики для діагностики особливостей розвитку мислення і учнів молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму, аналіз, систематизація та узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження;

✚ статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження.

Експериментальна база: Комунальний заклад «Чернівецька спеціальна загальноосвітня школа №3» та Чернівецька загальноосвітня школа 1-3 ступенів №2 імені Ю.Федьковича.

Дослідженням було охоплено 20 учнів молодшого шкільного віку з типовим розвитком та 6 учнів з розладами спектру аутизму (2-4 класи, вік від 7 до 10 років).

Елементи наукової новизни одержаних результатів дослідження полягають у виявленні спільного та відмінного у розвитку мислення школярів з розладами спектру аутизму та типовим розвитком.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дипломної роботи можуть використовуватись студентами при вивченні курсу «Спеціальна психологія», «Діагностика та корекція розладів спектру аутизму», проходженні педагогічної та психологічної практик. Виявлені особливості мислення при розладах спектру аутизму можуть бути враховані в корекційній та навчальній діяльності педагогів спеціальних та інклюзивних освітніх закладів.

Матеріали дипломної роботи магістра були апробовані на звітній студентській конференції за 2020 рік Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дипломна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменування), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра 85 сторінок, з них – 73 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми розвитку мислення у школярів з розладами спектру аутизму дозволило зробити такі висновки:

Пізнавальна діяльність людини починається з відчуттів і сприймання. Відображаючи дійсність на чуттєвому рівні за участю аналізаторів, індивід отримує різноманітну інформацію про властивості та ознаки предметів, які фіксуються в її свідомості у вигляді звукових, часових, просторових, смакових, дотикових та інших уявлень. Проте такої інформації про навколишній світ людині не достатньо для задоволення різноманітних потреб практичної діяльності. Вичерпні знання про об'єкти дійсності, їх внутрішню сутність людина одержує за допомогою мислення – вищої абстрактної форми пізнання об'єктивної реальності. Мислення – це передусім психічний процес самостійного пошуку й відкриття суттєво нового, тобто процес опосередкування та узагальнення відображення дійсності під час її аналізу й синтезу, що виникає на основі практичної діяльності й досвіду людини.

Мислення учня молодшого шкільного віку знаходиться на переломному етапі розвитку. У цей період відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мислення, що додає розумовій діяльності дитини двоїстий характер: конкретне мислення, пов'язане з реальною дійсністю і безпосереднім спостереженням, уже підкоряється логічним принципам, однак відвернені, формально-логічні міркування дітям ще не доступні. Характеризуючи особливості мислення молодшого школяра, слід зауважити, що дитина ще недостатньо усвідомлює власні розумові операції і тому не може повною мірою опанувати ними. Учні молодших класів використовують переважно практично-дійовий і образно-мовний аналіз матеріалу. Під час комплексного аналізу інформації відбувається більш повне її усвідомлення та опрацювання, тому що школярі осмислюють майже всі її частини, властивості навчального предмета, але міцних взаємозв'язків між ними все ще не встановлюють.

Розвиток мислення у дітей шкільного віку з розладами спектру аутизму пов'язаний з подоланням труднощів довольного навчання. Фахівці вказують, що інтелектуальна недостатність не є обов'язковим супутнім порушенням при розладах спектру аутизму. Діти можуть проявляти обдарованість в окремих пізнавальних сферах, хоча аутистична спрямованість мислення зберігається. При виконанні інтелектуальних тестів, в більшості випадків спостерігається виражена диспропорція між рівнем вербального і невербального інтелекту на користь останнього. Проте низькі рівні виконання завдань, пов'язаних з мовленнєвим опосередкуванням, у більшості вказують на небажання дитини використати мовленнєву взаємодію, а не про дійсно низький рівень розвитку вербального інтелекту дитини. Науковці вказують, що рівень інтелектуального розвитку при аутизмі може бути найрізноманітнішим: від глибокого ступеня інтелектуального порушення до обдарованості в певній сфері знань або мистецтва.

Теоретичне дослідження свідчить про актуальність досліджуваної проблеми та обумовлює необхідність подальшого дослідження особливостей розвитку мислення школярів з розладами спектру та пошук ефективних форм, засобів і методів корекційно-розвиткового впливу з метою удосконалення мислення дітей з аутизмом.

Метою констатувального етапу нашого дослідження була діагностика стану розвитку мислення в учнів молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму у порівнянні з дітьми цього ж віку з типовим розвитком. Для оцінки стану розвитку мислення молодших школярів з аутизмом були обрані різні методики, які адаптовані для цієї категорії дітей. На основі визначених показників мислення дітей було виділено рівні його сформованості. Результати констатувального експерименту засвідчили, що робота з дитиною із розладами спектру аутизму повинна бути спрямована на подолання негативізму і встановлення контакту, подолання сенсорного та емоційного дискомфорту, тривоги, занепокоєння, страхів, а також негативних афектних форм поведінки (потягів, агресії), які заважають

процесу діагностики психічних процесів, зокрема, мислення. У 11,8% молодших школярів з аутизмом було визначено високий рівень розвитку мислення. Ці учні правильно розуміли інструкції до усіх завдань і з легкістю утримували суть завдання протягом їх виконання. Школярі рідко потребували допомоги переважно словесного та організаційного характеру. В учнів відповідно до вікових показників розвинені основні мисленнєві операції: аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування і порівняння. Школярі встановлювали причинно-наслідкові зв'язки. Середній рівень показали 38% учнів з аутизмом і продемонстрували недостатньо розвинене мислення. Учні недосить правильно розуміли інструкції. Часто потребували допомоги у вигляді демонстрації зразка виконання завдання, словесної стимуляції, допомоги в організації діяльності. З труднощами встановлювали причинно-наслідкові зв'язки. Низький рівень зафіксовано у більшості – 50,2% школярів з аутизмом, що свідчить про недорозвиток мислення, порушення операцій аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування і порівняння. Учні не вміють встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і потребують постійної сторонньої допомоги.

Результати, отримані в ході констатувального дослідження, показали, що мислення учнів молодшого шкільного віку з аутизмом знаходиться на низькому та середньому рівнях розвитку, що потребує спеціально організованого корекційно-розвиткового втручання. Метою формувального етапу експерименту була розробка програми розвитку мислення учнів молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму. В ході корекційної роботи нам вдалося встановити емоційний контакт з учнями, які ввійшли до експериментальної групи, подолати негативізм, усунути сенсорний та емоційний дискомфорт, знизити рівень тривоги, занепокоєння, страхи, а також уникнути проявів негативних афектних форм поведінки, агресії дітей. Проведення системи корекційно-розвиткових занять передбачених програмою дало кількісні та якісні результати, зокрема: збільшення вербальної активності дітей; покращення засвоєння абстрактних понять; розвиток узагальнення,

аналізу, синтезу, порівняння та абстрагування; покращення розуміння абстрактних понять та сюжетних малюнків з прихованим змістом; краще встановлення причинно-наслідкових зв'язків; якісний розвиток гнучкості мислення; підвищення інтересу до навчальної діяльності. Отже, результати проведеного нами дослідження ефективності застосування розробленої програми корекції мислення молодших школярів з розладами спектру аутизму дозволяють стверджувати про доцільність та результативність її використання фахівцями, які працюють у закладах спеціальної освіти.

Перспективними напрямками роботи є дослідження мислення підлітків з розладами спектру аутизму та інших вікових періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А.Г. По той бік свідомості; методологічні проблеми неklasичної психології: навч. посіб. Москва: Сенс, 2002. 480 с.
2. Брунер Д. Розповідне і парадигматичне мислення. Теорія установки і актуальні проблеми психології: статті. Тбілісі: 1990. С.40–60.
3. Брушлинский А.В. Мислення і прогнозування: навч. посіб. Москва: Думка, 1979. 230 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / за ред. О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь: собр. соч. в 6 т., Т.2. Москва: Педагогика, 1982. 361 с.
6. Галах Т.В. «Діагностика і корекція дітей з Раннім Дитячим Аутизмом. Нетішин: 2016. 49 с.
7. Гальперин П.Я. Введення в психологію: навчальний посібник для ВНЗ Москва: Університет, 1999. 332 с.
8. Гальперин П.Я. Психологія мислення і вчення про поетапне формування розумових дій: стаття. Москва, 1966. С. 236–276.
9. Гурова Л.Л. Психологічний аналіз рішення завдань. Воронеж: Воронежский державний аграрний університет, 1976. 328 с.
10. Драпак Е.В. Мислення практика і практичне мислення. Хрестоматія: статті. Ярославль, 2001. С. 14–23.
11. Драпак Е.В. Суб'єктність практичного мислення. Суб'єкт і об'єкт практичного мислення: статті. Ярославль, 2004. С. 103–122.
12. Завалишина Д.Н. Мислення в матеріально-виробничій праці: Психологічний журнал. навч. посіб. Москва: 1984. С. 3–13.
13. Завалишина Д. Н. Психологічний аналіз оперативного мислення: навч. посіб. Москва: Наука, 1985. С. 7-20.

14. Калмыкова З.І. Продуктивне мислення як основа навчання: навч. посіб. Москва: Педагогіка, 1981. С. 13–14.
15. Кашапов М. М. Теоретичні основи дослідження і формування педагогічного мислення: Вісник Російського гуманітарного наукового фонду. Москва: 2001. С. 121–131.
16. Келер В. Дослідження інтелекту людиноподібних мавп. Гештальт-психологія. Москва: 1998. С. 256–357 с.
17. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості: навч посіб. Київ: Рад. шк., 1989. 608 с.
18. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям): науково-методичний посібник. Київ: Видавництво «Фенікс», 2010. 59 с.
19. Корнилов Ю.К. Практичне мислення: суб'єктна детерміація: Психологічний журнал. Москва, 2010. С. 40–48.
20. Корнилов Ю.К. Особливості практичного мислення. Застосування концепції С.Л. Рубінштейна в розробці питань загальної психології: статті. Москва, 1989. С. 67–79.
21. Корнилов Ю.К. Суб'єктність мислення при безпосередньому зв'язку з діяльністю: тези доп. на науковій конференції. Москва: 2003. 324с.
22. Ладыгіна-Котс Н.Н. Передумови людського мислення: навч. посіб. Москва: Наука, 1965. 80 с.
23. Леонтьев А. Н. Діяльність. Свідомість. Особа: підручник. Москва: Сенс, 2005. 352 с.
24. Макарова Л.Л., Синельников В.М. Загальна психологія: Навч. посібник для студентів ВНЗ. – Київ: Центр. навч. літ-ри, 2005. - 130с.
25. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С. Д. Максименко. – К. : Знан-ня, 1977. – 148 с.
26. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник.

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. 164 с.

27. Матюшкин А.М. Проблемні ситуації в мисленні і навчанні: навчально-методичний посібник. Москва: Директ Паблішинг, 2008. 392 с.

28. Мислення: процес, діяльність, спілкування: зб. наук. праць / наук. ред. А. В. Брушлинський. Москва: Наука, 1982. 287 с.

29. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

30. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

31. Олійник О.О. Теоретичні підходи у дослідженні інтелекту та мислення. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/2117/2108>

32. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.

33. Островська К.О. Засади комплексної психологопедагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. Львів: Тріада плюс, 2012. 520 с.

34. Панок В.О. Основи практичної психології: підручник. Київ: Либідь, 1999. 365 с.

35. Пахомова Н.Г. Спеціальна психологія: навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010105 – «Корекційна освіта». Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. 357 с.

36. Пиаже Ж. Психология интеллекта: Избранные психологические труды. Москва: Просвещение, 1969. С.102-108.

37. Помогайбо В.М. Генетика людини: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2011. –280 с.

38. Поліщук М.В. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 352 с.
39. Практична психологія. Методи вивчення особистості: навчальний посібник. Суми, 1992. С. 141-162.
40. Психология личности: тесты, опросники, методики / Авт. Сост Н.В.Киршева и Н.В.Рябчикова. Москва, 1995. 220 с.
41. Психологічний словник / Під. ред. В.І. Войтка. Київ: «Вища школа», 1982. 216с.
42. Рабочая книга школьного психолога /Под ред. И.В.Дубровиной. Москва: 1991. 303 с.
43. Ротенберг В.С. Сновидіння, гіпноз і діяльність мозку: научн. пособ. Москва: Центр гуманітарної літератури РОН , 2001. 254 с.
44. Рубінштейн С.Л. Про природу мислення і його склад. Хрестоматія по загальній психології. Психологія мислення: статті. Москва, 1981. С. 71-77.
45. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології: научн. пособ. Санкт-Петербург: 2002. 720 с.
46. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренії. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2002. 200 с.
47. Тихомиров О.Д. Психологія мислення: навчальний посібник. Москва: Видавництво Московського університету, 1984. 272с.
48. Тихомиров О.Д. Деякі проблеми розвитку загальнопсихологічної теорії Д.Н. Узнадзе. Теорія установки і актуальні проблеми психології: статті. Тбілісі: 1990. С. 238–244.
49. Шульженко Д.І. Психологічні основи корекційного виховання дітей з аутичними порушеннями. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/10600/1/Shulzhenko.pdf>
50. Ярошевський М.Г. Психологія творчості і творчість в психології: Питання психології. Київ: С. 14–16.